

* * *

Erklärung zum Weltethos je platforma religioznih ljudi iz različitih religija, ali ona po svom sadržaju i temeljnim opredjeljenjima prelazi religijske i religiozne okvire. To se prepoznaje po tome što (a) *Erklärung* poziva religiozne i nereligiozne (18, 21, 42) da rade isto, (b) i po tome što se ne bavi religijskim nego primarno svjetovnim pitanjima – od ljudskih prava, odnosa među spolovima, do zaštite okoliša i opstanka na Zemlji.

Erklärung nije konvencija crkava ni crkvene hijerarhije pa ih ne obvezuje, ali isticanjem pojedinačne odgovornosti ne ostavlja nikoga baš ravnodušnim. Pozitivno značenje *Erklärunga* je u tome što nastoji produbiti ekumenski dijalog i placirati ulogu religije u krizi modernog doba.

Njezino ostvarenje može biti samo proces započet još krajem prošlog a nastavljen krajem ovog stoljeća. Može ga se promatrati i kao doprinos stvaranju nove slike svijeta i paradigme života, »pokretu« koji se razvija već gotovo jedno stoljeće. U tom pogledu ona se može shvatiti i kao oponiranje postmodernom »košmaru«, »orijentacijskoj krizi« (86) i etičkom relativizmu. Inzistiranje na »svjetskom etosu« kao onim zajedničkim vrijednostima, mjerilima i stajalištima koja su prepoznatljiva u raznolikim religijskim tradicijama, odbacuje se svaki pokušaj »jedinствене« ideologije ili mehaničkog sjedinjavanja – »sinkretičkog koktela« nekog novog etosa.

Veoma je značajno to što se *Erklärung* zalaže za sintezu. U njenom vidokrugu zastupljena su socijalna kao i ekološka pitanja pa je to »ponuda« za nastavak diskursa o svjetskom društvu i svjetskom etosu. Kao što su UN izglasale Deklaraciju o ljudskim pravima, možda jednog dana izglasaju i Deklaraciju o ljudskom etosu.

Ivan Cifrić

John Markoff

WAVES OF DEMOCRACY Social Movements and Political Change

Pine Forge Press, Thousand Oaks, California *
London * New Delhi, 1996, 174 str.

Ideja demokracije doživjela je mnoge promjene. Golemi nerazmjeri u bogatstvu i moći uvelike su utjecali na promjene značenja narodne kontrole nad aktivnostima vlasti unutar svjetske povijesti demokracizacije. Pojedini su pokreti tu odigrali posebne uloge. Ova knjiga usmjerava pozornost na neke od njih, kao što su pokret za ukidanje ropstva, radnički pokret i pokret za ženska prava. Svi su drugi pokreti, kako autor tvrdi, samo »pokušavali nadmašiti praksu drugih«. Takvi procesi kontinuirano su redefinirali značenje demokracije. Razumjeti zašto je značenje demokracije promjenjiva kategorija znači najprije se osvrnuti unatrag u modernu povijest demokracije osamnaestog i devetnaestog stoljeća, pa u desete i dvadesete godine ovoga stoljeća te na koncu u rekonstruirani svijet nakon drugog svjetskog rata. Demokracija nosi ne samo sukobe sadašnjosti nego i nasljeđe prošlosti, koje je oblikovano kao valovi. Raspoznati »valove demokracije« možemo jedino onda kada vlasti traže reformu, a socijalni pokreti zahtijevaju demokratske promjene te kada je to slučaj u mnogim zemljama istodobno. Pitanje je, međutim, a čime se autor ove knjige bavi, koliko su elementi demokracije koji su nekoć bili stvarani u Sjedinjenim Državama, Engleskoj, Francuskoj, Poljskoj, Novom Zelandu, Australiji, Belgiji, Holandiji i drugdje, danas takvi i kakvi će biti u budućnosti. Autor nagovijesta nesigurnu budućnost demokracije.

»Demokracija« kao politički pojam kontinuirano je poznata tek od kasnog 18. stoljeća u teoretskim raspravama o političkim sustavima. Revolucionarna pobuna s kraja 18. stoljeća, stavila je riječ »demokracija« na čelo aktualnih događanja. Veliki

dio napora išao je u smjeru Aristotelova klasificiranja političkih sustava i identificiranja osnovnih načina na koje se ti sustavi mogu razlikovati, a noviji teoretičari nastavili su se hrvati s Tocquevillanskim pitanjem zašto su neke zemlje demokratske, a neke nisu, i zašto demokracija ponekad djeluje, a ponekad ne. Autor Markoff u knjizi koja je pred nama upravo želi rasvijetliti te široke smislenosti značenja demokracije u političkom životu nakon 18. stoljeća, oko čega su se ona sukobljavala i kako su se ta značenja promijenila. Glavni je nalaz socijalnih znanstvenika, prema Markoffovu mišljenju, u tome da se većinom slažu u teškoći određivanja koje su zemlje u određenom povijesnom trenutku demokratske. Stoga autor posebno ističe to neprestano redefiniranje demokracije i od onih koji izazivaju vlast, kao i od vlastodržaca koji ispisuju nove zakone i ustave. Ono što autor, također, ističe jesu demokratski prijelazi nacionalnih granica, tj. **transnacionalizam**. Demokracija nije neki učvršćeni niz procedura koje, jednom postignute, ostaju nepromjenjive, nego u onoj mjeri u kojoj socijalni pokreti i vlasti sudjeluju u stvaranju demokracije, ona se ponovno stvara, (re)kreira.

U 1. poglavlju pod naslovom *Brza povijest moderne demokracije* autor rekapitulira neke dijelove moderne demokratske povijesti i postavlja koncept postojanja demokratskih i antidemokratskih ciklusa koje naziva »valovima«. Da bi odgovorio na pitanje zašto su se demokratski pokreti rascvjetali tako široko u, prema autorovu mišljenju, »tako malo različitih vrsta socijalnih ambijenata«, on baca pogled u noviju povijest demokracije, pronalazeći u njoj demokratske i antidemokratske valove. Za vrijeme takvih demokratskih valova raspravlja se o vrlinama i prednostima demokracije, socijalni pokreti često zahtijevaju više demokracije i ljudi na položajima autoriteta proklamiraju svoje demokratske namjere. Za vrijeme antidemokratskih valova, socijalni pokreti pokušavaju se »približiti«

demokraciji, a figure vlasti ponosno izražavaju svoje neprijateljstvo prema demokraciji. Demokratski i antidemokratski valovi započinju prije dvjestotinjak godina, otkad ih je bilo nekoliko. Početkom 18. stoljeća riječ »demokracija«

već je dulje vremena bila poznata političkim teoretičarima i obrazovanim slojevima. Atributi »demokratski«

i »aristokratski«

koristili su se pri opisu dviju vrsta društva i dvaju suparničkih socijalnih pokreta. U zapadnoj Europi i Sjevernoj Americi krajem 18. stoljeća, demokracija se rijetko odnosila na reprezentativne institucije kao što je parlament, nego je više sugerirala izravno narodno donošenje odluka u još nespecificiranoj institucionalnoj formi. »U to vrijeme, demokracija nikada nije značila kompetitivne političke stranke... niti je značila da svi mogu glasati« (str. 4). U dugom razdoblju od 1780. do otprilike 1910. godine izborne su, kako kaže Markoff, »vrlo važne bitke«, kojih su rezultati postupno pokazali ono što mi danas razumijemo kao demokraciju; primjerice, za parlamentarnu kontrolu nad ministrima (u Velikoj Britaniji), za širenje prava glasa, za podložnost posjednika moći izbornom tijelu, za poštene izborne račune, za priznanje političkih stranaka kao legitimnih socijalnih aktera i suparnika u izborima, za emancipiranje od veza osobne ovisnosti itd. Od oko 1910. do sredine 1920. godina nastaje veliko ubrzanje demokratskih zahtjeva od vlada, proširivanje prava glasa na žene u nekim zemljama, formiranje demokracija iz monarhija propalih u I. svjetskom ratu. Onda su 20-ih i 30-ih godina fašistički pokreti, autoritarne monarhije i antidemokratske armije zbacili demokratske snage s političke pozornice u većini Europe i Latinske Amerike. Poslije II. svjetskog rata, Sjedinjene su Države pomogle obnoviti demokracije zemalja koje su okupirali Nijemci u zapadnoj Europi, a armije Sovjetskog Saveza postavile su »kompatibilne«

komunističke režime u središnjoj i istočnoj Europi. Amerikanci i Britanci su,

prema mišljenju Markoffa, namjeravali promovirati demokratske modele kao put izlaska iz kolonijalizma zemljama Afrike i Azije.

Šezdesetih i sedamdesetih godina industrijalizirane zemlje Argentina i Brazil pretrpjele su militarno preuzimanje vlasti, a do sredine sedamdesetih samo su tri latinoameričke zemlje (Costa Rica, Colombia i Venezuela) još imale ozbiljne zahtjeve za demokratskim politikama. Mnogi društveni znanstvenici, posebno u SAD, tvrdili su, pak, da je demokracija dio modernog svijeta prirodno pridružena ekonomskom razvoju.

U 2. poglavlju pod naslovom *Države, izazivači socijalnih pokreta i reformatori elita* autor postavlja sljedeća pitanja: kako razumjeti valoviti karakter demokratizacije; redefiniranje demokracije u protekla dva stoljeća; zašto su demokratski sustavi u nekim zemljama više demokratski u određena vremena, a manje u drugim zemljama u druga vremena; zašto neki režimi ponekad traže »demokratske promjene«; zašto nastaju multikontinentalni valovi demokracije (i antidemokracije)? Autor utvrđuje da mnogi socijalni procesi imaju ulogu u oblikovanju obrasca demokracije u svijetu. Značenja demokracije uvijek su uključivala zathjeve o tome koje oblike moći vlast ima i treba imati, kao i zahtjeve o tome tko ima riječ i koju vrstu riječi u stvaranju odluka te tko će zaposjesti položaje od autoriteta i kako vlast treba biti organizirana. Važnu ulogu u oblikovanju demokratskih procesa imaju socijalni pokreti. Autor jasno pokazuje kako su se i reformatori elita i izazivači socijalnih pokreta »vukli i trzali u mnogo smjerova« (str. 14) tijekom prošla dva stoljeća te raspravlja o sposobnosti država da stvaraju i izvode politike, pa se u tu svrhu koriste i mitovima. U zadnja dva stoljeća opseg moći država strašno je povećan. Počelo se postavljati pitanje odnosa među moćnicima, odnosno s kim, ako i s kim, mora moćnik pregovarati, ili, kome je, ako ikome, moćnik odgovoran? Socijalni znan-

stvenici često se ne slažu u tome može li se zemlja označiti kao demokratska ili ne. Štoviše, kaže Markoff, »čak i najdemokratskija od zemalja ima nedemokratske aspekte« (str. 18). U SAD, recimo, crnci u južnim državama uopće nisu mogli glasovati sve do šezdesetih godina.

Svjetska bi povijest demokracije, prema Markoffovu mišljenju, trebala objasniti kako su se institucije moći mijenjale na svjetskoj razini, odnosno načine kako demokratski ili nedemokratski razvoji na nekom mjestu utječu na demokratske ili nedemokratske razvoje na nekom drugom mjestu. Autor uspoređuje tendencije država da imitiraju jedne druge u sličnom oblikovanju institucija. Zapravo, kaže Markoff, postoji »izvanredna konvergencija mnoštva« u modernim nacionalnim-državama. Na primjer, nacionalne zastave, nacionalni ustavi, sličnosti u zahtjevima za osnovnim građanskim pravima i odgovornostima vlasti. Zapravo je malen broj političkih modela koji se široko slijede. Česti su paralelni procesi djelovanja unutrašnjih reformatora vlasti i socijalnih pokreta i nerijetko se zbivaju dijalogom između upravljačkih elita i socijalnih pokreta s jedne strane i pritisaka međunarodnog poretka o upravljanju elitama, s druge strane. Međusobno djelovanje pokreta i elita autor rezimira ovako: pokreti djeluju gurajući elite, a elite otvaraju mogućnosti za pokrete. Kada ovi procesi dođu u veliku multinacionalnu konvergenciju, rezultat je val demokratizacije (ili val antidemokracije).

Treće poglavlje nazvano *Revolucija 18. stoljeća, kovitlaci 19. stoljeća* autor započinje povijesnim prisjećanjem o velikim teritorijalnim monarhijama, s nasljednim položajem vladara i autoritetom izvedenim od Boga. Većina ljudi u to vrijeme nisu bili »građani« nijedne države. S ranim 19. stoljećem, u mnogim dijelovima svijeta, vladari su počeli uvjeravati da vladaju po volji »naroda«, isto kao i Boga. Pitanja volje naroda, prava glasa i nasljednih moći postala su vrlo važna. Ponekad

su ove promjene bile potaknute socijalnim pokretima, ali ponekad su ih uspostavljali sami elitni moćnici, tvrdi Markoff.

Demokratske i antidemokratske valove 20. stoljeća autor preispituje u poglavlju 4. nazvanom *Njihanja klatna dvadesetog stoljeća*. Iako su se tradicionalni obrasci vladanja istrošili, tražitelji demokracije pod svaku cijenu dobili su dio političke arene za sebe, a antidemokratski socijalni pokreti i moćnici bili su isto tako kreativni, pa su izgradili nove oblike nedemokratskog vladanja. Otada je 19. stoljeće označeno opadanjem ili izljevom multikontinentalnih demokratskih i antidemokratskih tokova. Uoči velikog rata godine 1910. samo je mali omjer svjetske populacije živio pod demokratskom vlašću. Većina Afrike i velika područja Azije bili su kolonije europskih moćnika bez udjela u izborima i politikama nad kojima nisu imali kontrolu, a u tim zemljama isto kao i u središnjoj i istočnoj Europi, ljudi su živjeli pod monarsima. U Latinskoj Americi izborna su prava bila ograničena, glasački računi često lažni, a često se koristilo nasilno zastrašivanje. U nekim zemljama glasovi bogatijih građana dobivali su veću »težinu« s dodatnim brojem glasova. Ni u jednoj europskoj zemlji, osim Finske u to vrijeme, žene nisu mogle glasovati. Žene su mogle glasovati na nacionalnim izborima samo u Australiji i Novom Zelandu. Građani afričkog porijekla bili su potpuno isključeni iz glasanja na jugu Sjedinjenih Država, a tamo gdje su domoroci živjeli u većini nisu imali pravo glasa, jer nisu bili »civilizirani«. U Australiji, također, potomci prvobitnih stanovnika (*aboridgines*) nisu mogli glasovati. Tijekom sljedeće dekade (1910.–1925.) pojavljuje se novo demokratsko gibanje, a demokratske su institucije znatno porasle. Godine 1922. već su se 22 države mogle smatrati demokratskima. Mnoge od novih vlasti koje su slijedile propasti europskih monarhija napisale su si, kaže Markoff, demokratske ustave: Njemačka, Austrija, Poljska, Češkoslovačka i balkan-

ske zemlje. Demokratski impuls ubrzao se s pobjedom zapadnih demokracija nakon I. svjetskog rata. Do sredine dvadesetih godina, međutim, uspostavio se val reakcije, pokrećući mnoga od demokratskih postignuća prošle dekade. Izborni trijumf njemačkih nacista u ranim tridesetim godinama uskoro je uništio svaki demokratski europski politički sustav. Pobjeda Saveznika 1945. uvela je novi, veći val demokratizacija. Njemački je kolaps ostavio Sovjetske snage u kontroli istočne Europe i SAD dominantnu u zapadnoj Europi. Svaka je strana ponovno oblikovala političke sustave u područjima pod kontrolom svojih vlastitih snaga. Uskoro su Sjedinjene Države i Sovjetski Savez napustili svoje ratno partnerstvo. U isto vrijeme neki su pokreti izazivajući poredak u Aziji, Africi i Latinskoj Americi favorizirali sovjetski model, dok su uplašene vlasti pokušavale pridobiti SAD na svoju stranu. Demokratski izabrani predsjednici ponekad su ometali demokraciju kao u Južnoj Koreji ili Filipinima, a vojske su uzurpirale moć, kao u većini Latinske Amerike, dijelovima Azije i Afrike i Grčke. Do šezdesetih godina višestruki oblici antidemokratske vlasti počeli su dominirati Azijom, Afrikom i Latinskom Amerikom, a komunistički su režimi izgledali čvrsto ukorijenjeni u središnjoj i istočnoj Europi. Objasnjavajući opadanje i otjecanje demokratizacije, autor sugerira da se multikontinentalni valovi demokratizacije događaju kroz povezanost višestrukih uzroka socijalnih pokreta i elitističkih reformi. Stoga preporuča da demokratizirajuće reforme treba promatrati u njihovim transnacionalnim kontekstima. Novi antidemokratski val dolazi s »hladnim ratom« i traje od 1950. do 1970. Sedamdesetih i osamdesetih godina nastaje radikalna transformacija svjetske scene – demokratizacija južne Europe i propast ekonomije Trećeg svijeta. Godine 1989. rušili su se jedan režim za drugim, a sam Sovjetski Savez raskolio se u mnoštvo različitih republika. Nova vodstva tih zemalja brzo su

se preusmjerila na demokratski razvoj. Održani su izbori, organizirane stranke, a parlamenti s novim ustavima postali su aktivni. Sredinom 90-ih velika većina vlasti ove planete demokratskija je nego ikada prije. Rađa li se nova antidemokratska protustruja, međutim, pita Markoff?

U predzadnjem poglavlju *Poludemokracija, pseudodemokracija, demokracija* autor raspravlja o lažnoj demokraciji, izborima kao »hibridima« demokracije, varkama i »dvosjeklom maču« demokracije. Autor želi osvjetliti koegzistenciju demokratskih i nedemokratskih elemenata u akcijama socijalnih pokreta i nositelja moći. Bez obzira radi li se o 1890., 1920., 1950. ili 1990. godini, politički sustavi sadrže značajne demokratske i antidemokratske komponente. Markoff naziva takve sustave **semidemokracije** (poludemokracije). Druge političke sustave koji imaju demokratske elemente, ali zapravo nemaju vlasti koje kontroliraju njihovi građani, naziva **pseudodemokracije**, koje su zajedničke povijesti središnje Amerike. Poludemokracije su istodobno postojanje ili ispreplitanje demokratskih i nedemokratskih procesa, dok su pseudodemokracije zapravo »mitske supstrukture političkog života«, kakvo je, primjerice, uvjerenje da »narod vlada«. Također su vrlo različita pitanja stupnja do kojeg oni koji su izabrani zaista provode volju izbornog tijela. Ograničenja pristupa političkom natjecanju proizlaze iz »nerazmjera resursa«. Bogati su sposobniji snositi takve troškove. Markoff tvrdi da semidemokratske i čak pseudodemokratske situacije ipak često izazivaju režim na demokratske mobilizacije. Demokracija ne može biti reducirana na izbore, jer postoje moćne agencije koje razvijaju svoje vlastite vrste politike i opiru se djelotvornom nadzoru ministara i zakonodavaca. Pitanje djelotvorne kontrole takvih agencija od političkih figura koje su odgovorne izbornom tijelu jedno je, međutim, od klasičnih pitanja moderne političke znanosti.

U zadnjem 6. poglavlju pod naslovom *Budućnost demokracije* Markoff pokušava razmotriti pitanja vrsta sukoba već prisutnih na kraju 20-tog stoljeća, a koji bi mogli biti odlučujući za budućnost demokracije. Demokratske slobode i današnje komunikacijske tehnologije dopuštaju razočaranima da se zajedno povezuju, što ohrabruje elite da traže podršku od isključenih. Transnacionalne globalne institucije, koje nisu pod kontrolom bilo koje države, igraju izvanrednu ulogu u kanaliziranju golemog izljeva globalnih resursa: Međunarodni Monetarni Fond (IMF) i Svjetska Banka (WB) kontroliraju bilijune dolara. Različiti oblici transnacionalizacije nisu primarno niti ekonomski, politički, niti kulturalni procesi – oni su sve od toga u jednom. Rastuća kompleksnost transnacionalnih ekonomskih mreža, opadanje kapaciteta nacionalnih država i mnoštvo socijalnih mješavina nameću iznova pitanje odnosa između demokratskog legitimirajućeg mita i realnosti političkih institucija. Koncentracija moći u nacionalnim državama može biti duboko mirirana evolucijom globalne ekonomije i razvojem novih centara odlučivanja. Aparati odlučivanja moćnih financijskih mreža nemaju uopće demokratskih elemenata. Svjetskom Bankom (WB), primjerice, upravlja tijelo »izvršnih direktora«; neki od direktora imenovani su od bogatih zemalja članica, a stvarni glasovi većine izvršnih direktora nisu javno obznajivi, pa je odgovornost prema građanima nepostojeća. Pokreti za ljudska prava također su organizirani transnacionalno; environmentalni pokret, primjerice, isto kao i ženski pokret. Ipak, Markoffu se čini da transnacionalno prestrojavanje moći još nije prilagođeno novim izazovima socijalnih pokreta. Na pitanje što je sljedeće i zašto su zemlje sudjelovale u različitim stupnjevima u procesu demokratizacije u 20. stoljeću, Markoff zapravo nije našao odgovora, uviđajući da je sredinom 1990-ih demokracija još zapriječena u nekim mjestima, iako su zahtjevi za demokraci-

jom rašireniji nego ikada ranije. Demokracija nije nikada bila samo pojedinačni niz institucija, jer su institucije demokracije uvijek bile subjekt promjena, a bes-krajne borbe ljudi za politički utjecaj uvijek rascjepkane unutar institucija.

U dodatku knjige autor prilaže 12 mapa iz kojih je vidljivo različito povijesno zbi-vanje i geografski raspored procesa demokratizacije u svijetu.

Branka Galić

Ulrich Beck /Hrsg/

KINDER DER FREIHEIT

Suhrkamp, Frankfurt, 1997, 403 str.

Ulrich Beck, urednik i autor uvodnih teorijskih razmatranja, empirijskih studija i zaključnih programatsko-filozofskih eseja, ovom knjigom (*Djeca slobode*) nastavlja izlaganje ranije teze iznesene u prethodnim knjigama (*Risikogesellschaft – au dem Weg in eine andere Moderne*, 1986; *Gegengi te – die organisierte Un-verantwortlichkeit*, 1988; *Die Er indung des Politischen*, 1993). U njima je ocrtao krucijalni značaj ekološkog pitanja za znanosti o društvu i postavio tezu o novom društvenom odnosu što je rezultat procesa u »rizikodruštvu« – društvu posve drukčijem od industrijskog ili kasno-kapitalističkog društva.

Da podsjetimo: »riziko-društvo« ili »društvo rizika« (*Risikogesellschaft*) za Becka jedan je novovjeki tip industrijskog društva u kom ukorak idu industrijsko bogatstvo i rizici što ih ono imanentno proizvodi. U usporedbi s klasičnim industrijskim društvom, što je svoje probleme još moglo rješavati unutar nacionalnih granica, rizikodruštvo je po definiciji svjetsko, globalno društvo. Članovi tog društva ne mogu više računati samo s procjenjivim rizicima. Ovdje se radi o nadindividualnim opasnostima (»Nevo-lja je hijerarhijska, smog je demokratičan«

– glasi jedna od Beckovih ironičnih re-čenica). Tomu pridolazi i teza o novom i još nesagledivom kvalitetu individualizacije što je na djelu u takvom društvu uz pluralizaciju životnih stilova, individualizaciju tržišta radne snage i drugih fenomena koji indiciraju narastanje »novog« u krilu »starog«.

Ambivalenciji procesa individualizacije Beck pridaje odlučujuće značenje za ono što on naziva, zajedno s veoma istaknutim sociolozima poput A. Giddensa i Z. Baumanna, putovima **druge moderne**.

Konstatirajući u uvodnom dijelu, da katastrofizam neošpenglerijanaca koji zapo-mažu o propadanju svih vrijednosti, (transcendentni »biotop vrednota« na kom se temelje zajedništvo, solidarnost, pravičnost, navodno je – krivnjom modernog društva i s njim povezane slobode – razoren). Beck tomu suprotstavlja misao A. De Tocquevilla još iz 1848. da je »...borba protiv slobode ravna borbi protiv samog boga!«. Simptomi tzv. ego-društva, drži Beck, ne mogu biti prevladani umanjenjem slobode već upravo povećanjem, prije svega **političke slobode**. Sažimajući ukratko odgovore na pitanje što je to moderna, Beck odgovara da to nije ni samociljna svrhovitost (*Zweckrationalitet* za Webera) niti postvarenje kapitala (*Kapitalverwertung* za Marxa) ni funkcionalna diferencija (Parsons, Luhmann) već nasuprot tomu i pored sveg toga, **politička sloboda**, *citizenship*, građanskog društva. Moderna, tvrdi Becker, raspo-laze jednim samosvojnim, životnim, ujedno prastarim i aktualnim izvorom smisla: političkom slobodom. Slijedom toga moderna znači da svijet tradicionalne sigurnosti zalazi a na njegovo mjesto – pođe li po dobru – stupiti će demokratska kultura jednog, uistinu sankcioniranog individualizma za sve.

U govoru o »propadanju vrednota« (*Werteverfall*) na djelu je upravo **strah** pred slobodom, također strah pred **djecom slobode** koja se već nose s potpuno novim